

סימן כח

התנדבות שהופכת למקצוע

שאלה:

אני חברה בקבוצת נשים בעלת תחביב משותף. בעבר אירגנתי בהתנדבות קניה מרוכזת של מוצר כלשהו הקשור לתחביב והשגתי מחיר טוב. לאחרונה "גיליתי" את היבואן של המוצר אשר נתן לי מחיר עוד יותר נמוך. ברצוני להציע שוב קניה מרוכזת לקבוצה. האם אני יכולה להציע שוב במחיר הקודם (שהוא נמוך ממחירי השוק, אך גבוה מהמחיר החדש שקיבלתי) ולקחת לכיסי את ההפרש? עלי לציין כי מאחר שפתחתי תיק במע"מ, והפכתי כבר את התחביב שלי ל"מקצוע", מבחינת הרשויות אין בעיה עם הרווח הזה, מכיוון שאני יכולה פשוט להוציא קבלה ולדווח עליו.

תשובה:

נראה שיש בכך בעיה הן מצד איסור גניבת דעת והן מצד איסור אונאת ממון:

גניבת דעת:

במסכת חולין (צד ע"א) מובאת מימרא של שמואל האומר: "אסור לגנוב דעת הבריות ואפילו דעתו של עובד כוכבים". הגמרא שם מביאה ברייתא ובה מקרים שיש בהם משום איסור גניבת דעת:

תניא, היה ר' מאיר אומר: אל יסרהב אדם לחבירו לסעוד אצלו ויודע בו שאינו סועד, ולא ירבה לו בתקרובת ויודע בו שאינו מקבל, ולא יפתח לו חביות המכורות לחנוני א"כ הודיעו,

בטעם האיסור לפתוח בפני האורח חביות המכורות לחנוני כתב רש"י שם:

כל חביותיהם מגופות היו וכשבא אדם חשוב אצלו פותח לו חבית להשקותו יין חזק ואם מכר חבית לחנוני שלמה ועדיין היא אצלו לא יפתחנה לאורח הבא לו מפני שגונב לבו להחזיק לו טובה חנם כסבור זה הפסד גדול נפסד ע"י שהרי תשאר חבית זו חסרה ותתקלקל יינה וזה ימסרנה מיד לחנוני שימכרנה לו.

דברים אלו נפסקו להלכה ברמב"ם (הלכות דעות פרק ב הלכה ו) הכותב:

אסור לאדם להנהיג עצמו בדברי חלקות ופיתוי, ולא יהיה אחד בפה ואחד בלב אלא תוכו כפרו והענין שבלב הוא הדבר שבפה, ואסור לגנוב דעת הבריות ואפילו דעת הנכרי, כיצד לא ימכור לנכרי בשר נבילה במקום בשר

שחוויה, ולא מנעל של מתה במקום מנעל של שחוויה, ולא יסרהב בחבירו שיאכל אצלו והוא יודע שאינו אוכל, ולא ירבה לו בתקרובת והוא יודע שאינו מקבל, ולא יפתח לו חביות שהוא צריך לפותחן למוכרן כדי לפתותו שבשביל כבודו פתח וכן כל כיוצא בו, ואפילו מלה אחת של פיתוי ושל גניבת דעת אסור, אלא שפת אמת ורוח נכון ולב טהור מכל עמל והוות.

וכן פסק בשולחן ערוך (חושן משפט סימן רכח סעיף ו)

ואף לגנוב דעת הבריות בדברים, שמראה שעושה בשבילו, ואינו עושה... ולא יפתח חביות הפתוחות לחנוני, וזה סובר שפתחם בשבילו, אלא צריך להודיעו שלא פתחם בשבילו. ואם הוא דבר דאי בעי ליה לאסוקי אדעתיה שאינו עושה בשבילו, ומטעה עצמו שסובר שעושה בשבילו לכבודו, כגון שפגע בחבירו בדרך וסבור זה שיצא לקראתו לכבודו, אין צריך להודיעו.

הרי שאסור לאדם להציג עצמו כמי שעושה טובה לחבירו ומשקיע מכספו לשם כך, בשעה שבפועל לא נגרם לו כל הפסד.

מכאן גם בנידוננו. היות שחברותיך סבורות שאת עושה זאת בהתנדבות, ומשקיעה כוחות וזמן על חשבונך, בשעה שבפועל את משתכרת מכך – הרי יש בכך משום גניבת דעת.

אמנם בשולחן ערוך פסק שבאופן שמקבל הטובה יכול היה להעלות על דעתו שאין הדבר נעשה בשבילו אין בכך משום גניבת דעת משום שהוא הטעה את עצמו, אך בנידוננו נראה שהיות שבפעם הראשונה אמרת במפורש שאת עושה זאת בהתנדבות, לא ניתן לראות אותם כמי שהטעו את עצמם בכך שסברו שגם בפעם השניה הדבר נעשה בהתנדבות.

אונאת ממון

כאמור, נראה שבנידון זה יש גם משום איסור אונאת ממון, היות שיש להניח שלאור הנסיון ברכישה הראשונה סבורות חברותיך שהמחיר שהן משלמות הוא מחיר העלות, כאשר האמת היא שמחיר העלות נמוך יותר.

נראה שיש לדמות זאת לנידון בתשובת מהרשד"ם¹ העוסקת במוכר שמעל באמון שנתן בו הקונה בנוגע לסכום בו רכש הוא את המוצר:

ראובן היה לו מגאזין מצמר שעשה בזמן הגיזה והיה מבקש למוכרה ופגע בו שמעון ואמר לו אתה רוצה למכור צמרך אני אקנה אותה הנה יש לי בגד תאמר אתה כמו יהודי בכמה קנית זה הצמר ואני מקבלה עלי בכך כי אני מאמינך ואתה תקח הבגד בסכום כך ובאו בהסכמה ולקח שמעון הצמר במ"ש לו ראובן שהיה לו הגיזה בגי לבנים וחצי ושהיו כ"כ גיזות

1. שו"ת מהרשד"ם חלק חו"מ סימן תלג, ציינו בש"ך חו"מ סימן רכז ס"ק טו.

ושעלה כ"כ ואז מסר שמעון לראובן הצמר אח"כ נודע לשמעון שראובן אנה לו ושקר במה שאמר שקנה הצמר ג' לבנים וחצי הגזה שאינו כן אלא בג' לבנים ותבע שמעון מראובן שיחזור לו החצי לבן וראובן סירב באומרו שלא התנה עמו בתנאי כפול ואע"פ שאמר לו כך פטומי מילי בעלמא הוי והשיב שמעון אני לא קניתי הצמר אלא שסמכתי על אמונתך די לי שאנתני באיכות הצמר אבל מכל מקום במה שסמכתי על אמונתך מחוייב אתה לקיים דבורך הדין עם מי.

בתשובתו כותב המהרש"ם שפשוט שהמוכר עבר כאן על איסור אונאה :

תשובה דבר זה אין צריך לפנים וברור הוא יותר מביעתא בכותחא שהדין עם ש' וראובן עבר על לא תונו... ודין זה מבורר בגמרא גם בפוסקי בגמרא פרק הזהב ת"ר הנושא והנותן באמונה הרי זה לא יחשב את הרע באמנה ואת היפה בשוה אלא או זה וזה באמנה או זה וזה בשוה וכתבו התוספות ז"ל דפי' דהאי מלתא כמו שפירש ר"ח שפי' שקנה י' דברים בי' דינרים כו' מהם שוה כל אחד דינר וחצי וה' אחרים רעים שוה כל אחד חצי דינר וזה אמר לו אני מאמינך כמה נתת עליהם כו' עד לא יחשב לו הרעה דינר כמו שקנה והיפה דינר וחצי כמו ששוה שהרי לא נתן על הרעה אלא בשביל שגם היפים נתן לו בדינר והוי אונאה כו' עד אלא אם ימכרם כולם יחד יחשב כלם דינר דינר או זה וזה בשוים אם ימכור רעים לאדם יחשב כל א' בחצי דינר ואם ימכור היפים לאדם יחשב כל אחד בדינר וחצי עד כאן. הרי שאפילו שקנה י' דברים י' דנרים שבדרך פשוטה נוגע לכל א' דינר אפ"ה כשמוכר הרעים לבדם כל אחד בדינר נקרא אונאה כ"ש וק"ו כשדבר אחד קנה בדינר ואמר שקנה בדינר ורביע דהוי אונאה ועובר על עשה מהין שלך צדק ועל לאו דלא תונו ולא תשקרו והדבר פשוט אפי' לתנוקות... ולפי' הנז' הסכימו התוס' וכן הטור ז"ל בח"מ סי' רכ"ז כתב כן בשם רשב"ם ולא הביא חולק... ולא היה צריך להכתב אלא כדי להפיס דעת השואל כנ"ל וחתמתי שמי הצעיר שמואל מדינה :

היות שהסכום שאת מעוניינת לגבות עתה מחברותיך זהה לסכום שגבית בקניה הראשונה, והיות שבקניה הראשונה היה ברור להן שהסכום שהן משלמות הוא סכום העלות, הרי שגם עתה הרי זה כאילו את אומרת להן במפורש שזוהי העלות, וממילא אם העלות בפועל נמוכה יותר – יהיה בכך משום אונאה.

סיכום:

עליך לידע את חברותיך על כך שהפעם את מרוויחה מהמכירה. אכן אין חובה לגלות את היקף הרווחים המדויק שלך, אך בכל מקרה אסור להציג נתונים שאינם נכונים.